

MEGRAGADOTTSÁGBAN *Hálával a puszta szellemének*

ATTACHMENT

Thankfulness to the spirit of the plain

PRIVRŽENI

Zahvalnost duhu pustare

BICSKEI ZOLTÁN

filmrendező, esszéíró, képzőművész

direktornjrkm@sks.co.rs

ÖSSZEFOGLALÓ • Minden olyan nagy kultúra, amelyet az egyetemes szellem megnyilvánulásaként tartunk számon, a hely szelleméből fakad. A genius loci részleteiben és összességében is a teremtő erő rejtélyes megnyilvánulása, és a világ minden táján egy szerves egység, egy jellemző arcvonás a világ arcán. Hangsúlyai mindenhol eltérőek, hiszen a jelenségek világa a különbözőségek által él, két egyforma fűszál sincs a világon. Kultúrák, nemzetek, népek, családok, egyének, állatok, növények stb. valamilyen módon a genius loci alárendeltjei. Természetszerű, hogy csak a rajta s vele élők bonthatják ki a legteljesebb változatokat, mégpedig sorsukon keresztül, hiszen a táj szelleme jóval többet kínál, mint a megzavarodott lélek öntisztítását, gyógyítását. Olyan szerves – nem merev, dogmentes – életrendet kínál, amelyet eddig az ősi, kiművelt kultúrák biztosítottak: az örök békességét, nyugalalmát, rendjét. A szülőföld végleges elhagyása, a sors elől szökdösés újabb kori divatja viszont természetesen csak szétmorzsolódott, csonkolt életeket szülhet még akkor is, ha a messze-ségben tejben-vajban fürdik valaki. Tudatosítani kell, hogy nincs más út, mint kiszakadni e halálos kényelemből, és visszatérni az élete origójához: a Teremtés dicséretéhez és folytatásához, azaz a földi világ fölemeléséhez. Ennek módszere is igen régi: az áldozatos élet Isten, világ és ember iránt. Ami viszont jelenségként új, az az, hogy mindehhez immár szükségszerűen az egész civilizációval, a civilizáció teljes életrendjével szembe kell menni. Minden elemével, minden pillanatban. Ehhez tudatosan és határozottan ki kell lépni a csak tagadás és a kétségbeesés sötétjéből, és újra fel kell fedezni a hely szellemének éltető közegét a megmaradásra és a szülőföldön való boldogulásra.

KULCSSZAVAK • kultúra, genius loci, alföld, Járás, művészet, civilizáció, szülőföld

„...a tágas síkságokon, melyek Felfelé irányítják a tekintetünket.”

(J. W. Spagnum: *Alföldek bölcsessége*)

„Abból itélem meg, [...] hogy mit érünk, mikor mozdulatlanok vagyunk.”

(Antoine de Saint-Exupéry)

„A mozdulatlan: az ég alatti meghatározó törvénye.” (Csong Jung)

„A szellem mélységes telítettségétől megingathatatlanná válik a szív.”

(J. W. Spagnum: *Alföldek bölcsessége*)

„Itt mindent jobban kell szeretni, mindenhez közelebb kell hajolni...”

(Szabados György: *A Járás pusztaságáról*)

Minden olyan nagy kultúra, amelyet az egyetemes szellem megnyilvánulása-ként tartunk számon, a hely szelleméből fakad. A hely szelleme (genius loci) részleteiben és összességében is az Egésznek a prizmatörése. Nem paradoxon, hogy a legnagyobb létformáló erő a kisebb által, akár a legkisebben keresztül is hat, hiszen „a Teremtő kilehelte önmagát a Mindenségbe”. A hely szelleme a teremtőerő rejtélyes megnyilvánulása. Magával a Teremtés titkával rokon. A bölcséletek egybehangzóan mondják: a Természetfeletti mindenben föllelhető. Más szóval: minden Részben mindenkor tetten érhető és fölmutatható az Egész. A genius loci a világ minden táján egy szerves egység, egy jellemző arcvonás a világ arcán. Hangsúlyai mindenhol eltérőek, hiszen a jelenségek világa a különbözőségek által él, két egyforma fűszál sincs a világon.

Kultúrák, nemzetek, népek, családok, egyének, állatok, növények..., valamennyien valamilyen módon a genius loci alárendeltjei vagyunk. Természetszerű, hogy csak a rajta s vele élők bonthatják ki a legteljesebb válaszokat, sorsukon keresztül.

Szellemi nagyságaink közül többen állítják: a magyar műveltség szellemiségének gerince, a magyar szellemiség centruma a síksági léthez kötött, alföldinek nevezett kultúra. Hozzátenném: a megtartó közép „talaja”, az időtlenség „földje”, a mozdíthatatlanság „terepe”. A fölgyorsult bomlás, a mechanikusan lebonnyoltott élet, azaz a füstbe ment idő korában. Ezért várható, hogy a következő megújulás is az „alföldi kultúrából” fakadhat, általa történhet. Vallom, hogy ez nem hazabeszélés. Lassan fél évszázada járom, nézem, szemlélem szülővárosom, Magyararkanizsa szélén lévő, Járásnak nevezett pusztáját, és azóta ez az érzet bizonyosságáá nőtt bennem. Megpróbálom fölvezetni.

A suttyó koromban – szinte észrevétlenül – megigézett Járás-élmény megragadott, és azóta is fogva tart.

A pusztán tapasztalt boldogságérzet számomra erősebb, mint bármi más. Idő kellett, mire rájöttem: az égi nyugalomhoz, az örök békességhez van köze.

Úgy érezni, itt semmi sem mozdul. Holott minden mozgásban van, a fűszálak, a kórók, a bogarak, a porszemek, a madarak, a felhők..., még a nyári délben sem áll a levegő: itt mindig leng a lég. Mégis ez a fátlan, nagy sík valójában a mozdulatlanság terepe.

A merevnek tűnő nagy sík és benne a miriád izgó-mozgó kicsi állandó változásban él, miközben magát a változást látszólag nem is észleljük. A kép egyszerű, tiszta: a föld erős, kemény és megtartó érzete, a föléje s fölénk boruló égbolt lágyságával, éteriségével valami különös békét hordoz. Paradicsomit. Boldogan elnyúlik, örömmel van benne az ember. De odakünn a tájban mindez nem jut eszébe, ez már csak a később nekilóduló értelem kalandozása. Ott nemigen jut az ember eszébe ilyesmi, egyszerűen és szép lassan eluralkodik rajtunk a határtalan nyugalom. Ha tovább engedünk a pusztaszellemnek, és teljesen átadjuk magunkat neki, akkor egy idő után valóban megáll az idő, beleolvadunk a Semmibe. Nem az üres semmibe, hanem a nagybetűsbe, amelyben a Minden van. Amennyiben túljut az ember e boldog, meditatív-nak is mondható állapoton, fokozatosan előnti a mozdíthatatlanság érzete s a felhőtlen boldogság, az öröklét paradicsoma lesz e kies táj.

„...ez a mindent előntő meleg érzés (a révülés) nem más, mint jelzése annak, hogy az elme révbe tért, a szív belső odújába, a lélek fényébe olvadva ül, és átélve érzi a látványt. [...] Itt egyfajta meglátásról van szó, amikor az egyéni lélek az egyetemes világosságot teljesen felszívva, tőle átázva, boldog a bölcsesség látványától” (Remete Sándor, Törökkani-za–Ausztrália).

Idő és önátadás kell hozzá. Végtelenig tágított pillanat és teljes önátadás. „Visszatalálni az egyszerűség önfeledtségébe” – mondja Pilinszky. A pusztaszív valóban egyszerű, a jelenségek ezerarcú világát Egybe fogadó kép. A síkság valódi titka: a mélyében élő mozdulatlanság. Az időtlenség mozdíthatatlansága. Isteni passzivitásával kibír minden fölfordulást idefenn.

„Nagy, süket és szent nyugalma háborúnkat meg se hallja” – éneklé Istenről korszakos versében Babits. Ez a „nagy, süket, szent nyugalma” a mindent egyben tartó, őrző, a létező világot fönntartó Jóisten bizonyítéka. Erre a megtartó, éltető, ölelő, mozdíthatatlan világra szóródik rá a parányi embervilágnak Jó és Rossz között szabadon választható, zűrösen pattogó élete. Meddig „állna” a világ, ha Isten megremegne, és bűneinkre rámozdulva, feladná szent nyugalmat? Meddig, ha kifordulna – mozdíthatatlan – Minden-

séget ölelő szeretetéből, és minduntalan bennünket pofozna helyre? Valamit megéreztem ebből a 90-es évek balkáni háborús éveiben, amikor rendszeresen kimentem lehentervedni a Járás sárga, szikes földjére, és belső békével megajándékozva magam, érkeztem vissza megrendült kisvárosunkba. Többen is ezt tették. Érezvén: a Járásnak van igaza, mert, ha kell, előhívja a bennünk élő eltemetettet. Az eredendő, el nem rontott világot. Melyben az Ő nagy, süket és szent nyugalma az Igaz.

Fölgyorsult apokalipszis-lavina korunkban – mi másba –, mint csakis a mozdíthatatlanba kapaszkodhatunk. Ennek megtestesült tája a sík vidék.

Tehát soha időszerűbb tájat!

A különbözőségben megmutatkozó, élő és látható világ egyik természeti alapformája a pusztaság és családja: az alföld, a sztyeppe és a többi sík vidék. A sivatag az alföld ellenpontja, mert a sivatag az entrópia képe, a megsemmisülés purgatóriuma, az elhott anyag maradéka és a siket csendé. A pusztaság, az alföld látszólagos üressége viszont valójában teli van. Világa rengő aprósággal teli, csöndje telített csönd, passzivitása az összes lehető magába foglalja. A minden-szülés várandós terepe, a mindenkori jövővel állapotos. Szabados György szavaival: „időtlen öl, örök Paradicsom ez a Nap-imádó tisztaság”.

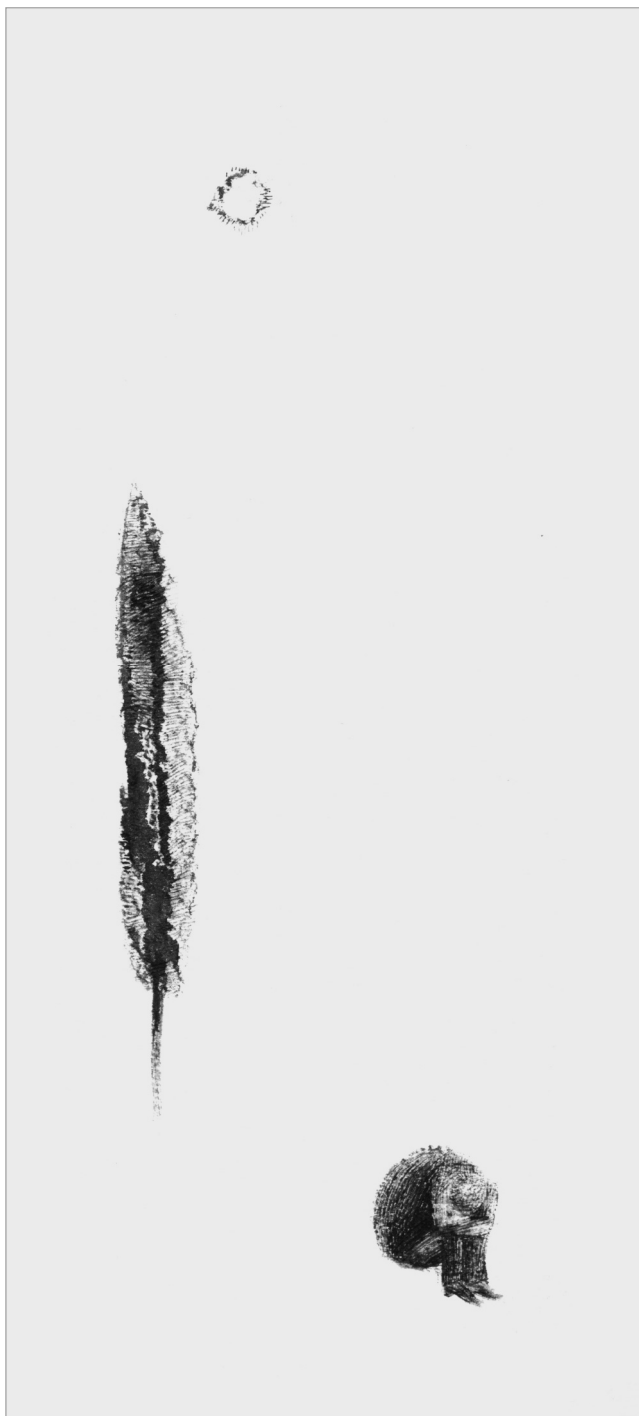
Az alföld a mi otthonunk, és mégsem jutottunk egyről a kettőre?!

Az örök Paradicsom újjászületését ígéri e táj szelleme, és a mostani pusztulás árnyékában mégis szorongunk. Érthetően, hiszen életünkbe oltani mindezt oly kevésbé sikerült. Fázunk e „Nap-imádó tisztaság” közepén. Didergünk-e a kettős fénynek kitarulkozó, Nap-magma áthatotta föld talaján? A Mindenségről, a Hely Szelleméről, majd a Természetről is levált test/lélek/szellem valóban reszket, és mind jobban, hiszen gépies életmódunkkal már unokáinkat is bezártuk egy műburokba. Márpedig, ha élni akarunk, az elődök hibáján túl kell lépni. És ha nincs belátás, akkor az embert csak a nála erősebb tudja majd életmódjának megváltoztatására kényszeríteni. Ha a bűneinkből, bajainkból, betegségeinkből tanulva bévül megváltoznánk, akkor nem kellene megtapasztalnunk a természet végzetes válaszpofonjait sem.

Be kell látni, nincs meg hozzá a lelki erőnk, hogy kilépünk ebből a pusztító civilizációból, pedig mennyivel egyszerűbb lenne életünkkel – első lépésként – a természethez igazodni, létünket pedig a természetfölöttihez, a Mindenség Urához mérni. Kilépni és első lépésként megmerítkezni a szülő táj ölelő tágasságában. Majd lépésről lépésre ledöngölni az elkeményedett felháromot, fölkeszültni az újjászületéshez, a mindig jelen lévő isteni világban. Most éppen síkságunk „időtlen ölén”.

Mert lélek-emelő táj ez, már innen, erről a Járás-széli zombékról is belátom.

A puszta a mögöttes világ egyedülállóan nyílt transzparenciája. Nyílt terep. Akárcsak tükörképe: az óceán. Első pillanatra átlátható, egyértelmű képe az óceántól is egyszerűbb rajza (mivel mozdulatlanabb) az embert körülvevő természetnek. Számomra éppen az óceántól passzívabb volta miatt tűnik időtlenebbnek, tér-érzete pedig súlyosabbnak az órjás víztől. A síkság mozgathatatlanlansága ugyanakkor anyagtalán erőt sugall. Tágasságát lakói erős képzettel próbálják betölteni – a maguk számára otthonossá téve – belakni. A metafizika elengedhetetlen terepe, miközben a horizont mentén elválasztott kettős síkja az életben könyörtelen egyértelműséget kér a benne élőkől. A teljességet kettéválasztó–összekötő látóhatár gyorsan kilök minden oda nem illőt. A puszta előbb-utóbb ledörzsöl magáról minden fölöst.

Ebben lennék én, kóróember, leginkább otthon, ebben és ettől látok akképp, ahogyan, és ettől formálódunk mi, alföldiek olyanná, amilyenné. A zsenge, szélfúttá mohától a szúrós, kiirthatatlan kóróig, ezerjófűig, mindannyian.

A többi emberlakta tájtól a puszta alapvetően abban különbözik, hogy itt a kicsinek nagyobb a súlya. Az egészet persze nem a kicsi megannyi sorozata adja (a síkságot sem lehet bemérni!), hanem – a kicsi és a nagy természetes aszimmetriájából fakadóan – a keletiesen lüktető, lebegő, folyamatos változásban lévő, élő kiegyenlítődése. A teret kitöltő kicsi és nagy szabadon történő kiegyenlítődése egyfajta „szabad” harmónia. Ma már tudjuk: a szemmel nem látható – vagy a kozmikus méreteiben beláthatatlan – természetben – a Teremtett Világban – is hasonlatosan történik mindez. Ezért a Hely Géniusza – s benne, középen a magyar nyelv és zenei anyanyelv – is természeti jelenség (Bartók szavával), és ekként egyetemes léptékű. Veleszületett, lényéből fakadó metafizikát éltet, ha van, ki fölmutatja és élteni.

Nézzünk szét!

A földről nézve az ég szinte ráncszakad. Semmi nem szabdalja vagy tagolja. Teljes. Az ég boltozatának nagysága ezért meghatározó, és miközben az alföldön a természetes foglalatosság a föld művelése, mégis az ég a nagyobb, a súlyosabb. A horizont vezette, pontos vonala mentén fölrajzolja a láthatatlan valónak és a jelenségek világának léptékét, mértékét. Tudott, hogy az Ember (a kicsi) – az Ég óriásvászna előtt méretik meg. De a legkisebb földhözragadt fűszál és a fölroppenő madár is a magasságos ég előtt rajzolódik ki, minden a nyújtózkodó látóhatár (horizont) mérőonjainak keresztjében él. Az egyensúly, a harmónia a legkisebb bogár esetében is csak a lég terével együtt értelmezhető, az ég foglalatával kapja meg végleges helyét. A piciny bogárzúgást a hatalmas csönd emeli ki, tartja ölében. Minden kicsinységet, de még a szétterülő föld méretét is az ég nagysága viszonyítja, egyensúlyozza, harmonizál-

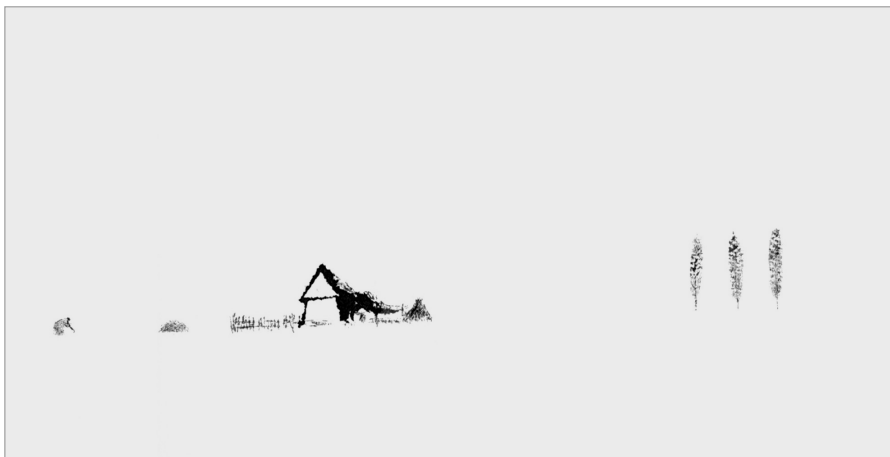
ja. Más szóval: az Ég ölelése ad végleges helyet a Teremtésben. A végtelenné tágult pillanat fészkes csöndjében, boldogságos egyszerűségében. Ilyennek érzem az alföldi kép jellegét, általa szült képeimben ennek fölmutatását szeretném elérni.

Egy remegő fűszál tartja a végtelen boltozatot. Vagy egy tüskés kóró. „Fűszálon aranyág” – miképpen régi imáinkban áll. Itt mindenért le kell hajolni, bármily apróságot szembefogni, együtt mérve a tágassággal; másként kell nézni, látni, ülepíteni: a kicsi és a nagy súlya egy, egyben mérhető. Átélehető, hogy valójában nincs külön kicsi és nagy. Az alföld Egy-öntetű szöttese ezért szövődik folyton billenő aszimmetriáiból. „Itt minden konzonáns, semmi diszsonancia” – mondta Szabados György egykor, séta közben. Az alföld Harmóniája a kicsi és a nagy folyamatos feszülésében-oldásában *lélekkzik* és pulzál, amelynek egyszerre kis és nagy része a benne élő ember. Még ha úgy is tűnik, hogy az alföld a láthatárig nyitott, valódi határait mindenkor e kettős kötés Gondviselős egyensúlya formázza, azaz szabja. Számtalan változatban megmutakozó képe talány, mint minden természeti jelenség. Egy biztos: ő maga a Nyugalom óceánja, ahol mindeme változások a mozdulatlanság láthatatlan vásznára vetülő árnyékok csupán. Várandósággal telített, mint a Kelet nagy Ürese.

A Teremtés nagyvonalúságának számunkra fölmutatott képe.

Nem árt, ha tudatosítjuk: helyünk a síkságon a látóhatár függvényében rajzolódik ki. Van, aki úgy véli, a látóhatáron egymásba fordult két óriás tükörkép által látunk, van, aki meg a látóhatárt tartja látásunk origójának, merthogy ez a látszólag elválasztó – valójában egybeöltő – pont az ég és föld találkozási helye. Én úgy mondanám, hogy a (látó)határ az, ami láttat. A közép. Ez az egyetlen élő táj, ahol a látóhatár ennyire éles, egyértelmű, egyenes és mozdulatlan. A táj képe világosan tagolt, ám a kettős jelleget az ember arányítja, viszonyítja létével, mozgásával, tetteivel. Az alföld eleve le- vagy fölfele irányítja a tekintetet, s vele a szellemet is. Idelentről az ember számára az ég a nagyobb, a súlyosabb, a nyomasztóbb. Léleknövesztő terhe vállalásra, megvallásra készítet. De odakünn a síkon mindez pillanatnyi lebontásban él. Mondjuk, más a helyzetem/érzetem a világban, ha felállok, és körülölel az ég, és más, ha le-guggolok, és a földet tolva az arcomba, elnyel a szikes puszta. A látóhatár súlyyedeése-emelkedése tehát „nyitottabbá” vagy „kötöttebbé” tesz. Jobbra vagy balra forduló tekintetem a jövő vagy a múlt felé mozdít el, azaz visszatérek vagy előrehaladok a horizonthoz sorozódó ezernyi fű, fa, ember, ház... „kottajele” mentén. A helyemtől, tekintetemtől, szem-pontomtól függően látom-élem ezt a tájat, és benne hullámnzó sorsomat. Helyzetemtől függően lehetek

együtt az Egésszel, vagy beleveszve egy adott Részbe. Minden apróság számít. Künn állva a pusztán tehát minden bévülre kerül. Ahol eldől a sorsunk.

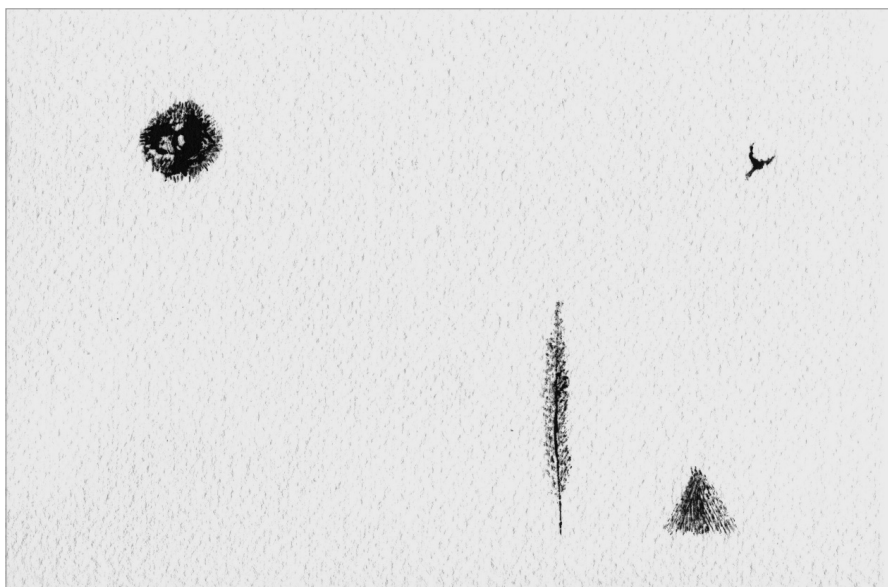
Mint fentebb: egy kis fűszál, egy vékonyka tüske tartja ezt a boltozatot, vagy egy hangya, egy tehénlepény, netán a távolban fűszálnyinak látszó juhász. A Kicsinek és a Nagynak, a Résznek és az Egésznek, a Csöndnek és a Hangnak, a Súlyosnak és a Könnyednek egymást átható, szétterülő-ölelő, Egy-séges tere a sík. Tiszta a kép: az ég és föld kettős „présében” bévül az emberke fűszálnyi „létrája” – utalhatnánk Hamvasra és Weöresre.

Ezért a mai széteső, részletekbe, szélsőségekbe fült világban e vidék szelleme fölértékelődik. Mert itt minden a középtől függ és a középhez viszonyul. Az ősi mértékhez, Kelet Szent Középjéhez. Minden táj egy megtestesült mérték.

A táj óriásprése szülte egyértelműség a túlélés feltétele. Minden egyértelműsíteni kényszerít, pontosabban az egyértelműséget kéri. Nem lehet elbújni. Amorf, alakatlan világ itt nem él meg. Viszont a teljességet tömöríteni nagyon nehéz. Az összes erőt középre kötni. A legnagyobb feladatok egyike. Eppen ezért a kemény válaszok, drámai, tragikus létek, torz kisiklások terepe e síkság. Mert ledarálja, ami nem ilyen. Az nem kell. (A nagy kultúrák magától értetődő egyszerűsége is innen fakadhat.) Mindezt persze egy bomló korban, sérülten nehéz elviselni, talán ezért is oly zártak, kemények lakói. Miközben létük az ellenkezőjét kérné. Az árvaság, a szeretetlenség drámáit a síkság és a pusztá – évszázadok óta szaporítja. A szétszórt tanyavilág, a sziget-szerű emberi magány, azaz a zártság és a szétszórátottság e vidék jellemzője. Mindeközben mindenki a közösség és a szabadság utáni vágytól szenved. Egy tőről fakad tehát a síkság lakóinak kivételes érzékenysége és törekvénysége. (Ne feledjük: a lakosságához képest sok – és még több elkallódó – tehetség jelensége mellett, éppen a mi vidékünk, a Dél-Alföld vezette sokáig a világlistát az öngyilkosságok számára. Mivel egyformán előfordult a szerb–magyar határ mindkét oldalán, bizonyítja, hogy nem társadalmi, illetve történelmi gyökerű volt a jelenség.) Az Alföldet illetően Hamvastól tudjuk, hogy e nyílt tájon a többféle géniusz másodlagos hatásával is számolni kell, ami azt jelenti, hogy a normalitáshoz – a Középhez – itt még több mindent kellene egyensúlyba hozni, ezért itt többrétűbb, nehezebb az életfeladat. A lélek érzékenysége ezért itt mindenkor fokozott, miközben ehhez az embert próbáló erőfeszítéshez ma az embereknek egyre kevesebb az ereje, vagyis a hite.

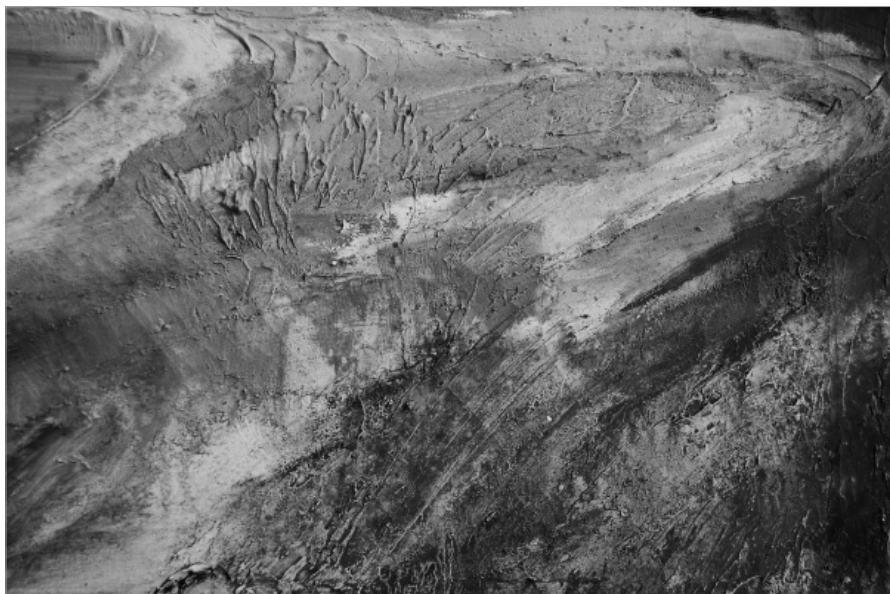

Az Alföld messziről üresnek tűnő televénye az elemi egyszerűség nagyvonalú gesztusával ural. A mai léten eluralkodó kisszerű formák, méltatlan gondok, a túlbonyolítottság, a zsúfoltság, az áttekinthetetlen káosz lepattan róla. Mint egyfajta óriásszínpadon, rajta minden pőrén látható. Ez az a táj – hasonlóan az óceánhoz –, ahol látszólag semmi kiemelkedőbe nem kapaszkodhat a szem. A mozdulatlan óriásleplet számtalan apró rezdülés, mocorgás, remegés lassú vonulása szövi. A legkisebb szikes púp vagy földtúrás is a piramis élményével ajándékoz, de akár egy fennakadt műanyag zacskó is tonnányi szemétnak tűnik. Dobó Tihamér magyarkanizsai festő/rajzoló gondolatával: „Egy szabadon suhintott fekvő vonalat megtámasztani egy kis vesszővel.” A fűszál kis akcentusával megtámasztott nagy sík muzsikája ez a táj. Körülírni nem lehet, csak sorolni a jellemzőit: a föld és a ráboruló ég színeit, ahogyan évszakokon át feszül az alsó világra a felső, s mindben milliárdnyi apró színtöltés és vonalka lüktet, olvad a tekintetünkben eggyé. Van például a havas télnek egy ködös pillanata, amikor ég és föld oly egyformán szürke, hogy még a láthatár is eltűnik. Akárha a túlvilágon lennénk, az álomtalan álom boldog csöndjének foglatában.

Vagy a nyár hangjai! A csönd nagy vásznára írt milliónyi apró zizegés, csipogás, cirpelés – kottái. A csippenésre szélzúgás válaszol, a károgásra trilla, a vijjogásra susogás..., micsoda szimfónia egy légy közeledő-távolodó röptének bonyodalma! Ha jól odafigyelünk, és mindent, mint folyamatos muzsikát hallgatunk, még az ember gépeinek oda nem illő bűgását, zúgását is minden alkalommal követi egy-egy helyrebillentő hang vagy hangsor. Hangszínekkel, dallamokkal, ritmusokkal is gyógyít a természet! Észrevétlen benövi, helyrehozza az ember által elrontott világot. Végső soron itt minden a csöndet rajzolja körül, itt mindent a csönd éltet. Még most is, ebben a zajborította világban is a Teremtés előtti, várandós csönd mennyei békéjét idézi. Aranykori világ. Akinek van füle, hallja.

Az alföldi kultúra – a táj szelleméből adódóan – a szimmetrikus és aszimmetrikus hullámzásokat egyenrangúként kezeli, mindkettővel él, az Összest egyedi szabadsággal kezeli: a változatos hullámzásokat folyamatos egyensúlyhelyzettel éli. Szellemének nagy, tágas-ölelő biztonságával egyensúlyoz. Csönddel ölel. Ez a nem matematikai, nem képletszerű, hanem az élet kiszámíthatatlan pulzálását élőn egyensúlyozó-harmonizáló szabadság kultúránk egyik rejtélye. Nyelvünk-gondolataink-tapasztalataink mélyén is ez él. Mivel az anyag mögötti mozdíthatatlan világ a fészke, a Teremtés titkát hordozza. Ami végső soron nem fölfejthető, csak fölmutatható. Minél világosabban, annál használhatóbban, minél tömörebben, annál hatásosabban, és minél egyszerűbb-

ben, annál időtállóbban. A magyar népzene ilyen, és nem véletlen, hogy a népzeneből sarjadt, a népzenevel szervesen élő új zenéinknek ez sikerült. Az újkori magyar képírásban ugyanez sajnos csak nyomokban, szigetszerűen létezik. Alkotóit a látvány felszíne erősebben rabul ejtette, mint mögötte. Ma sincs fölemelőbb, szívet dobogtatóbb érzés, mint amikor a zenénkől a természetesen pulzáló szimmetriák–aszimmetriák (esés–ritmusok) hullámozását, végtelen változatait, az ezerarcú kicsi–nagy élő szívverését halljuk – a sajátos magyar egyensúlyban. Ezért dobban a magyar szív nagyot, ha a nyelvében is élő, parlando–rubatónak nevezett lejtést–hullámozást–aritmológiát érzékeli a magyar költészetben vagy muzsikában. A Mindenség számunkra otthonos *léleketét*. Isten hozzánk szóló lehetét.

A fentiekből is egyértelmű, hogy a magyar kultúra megszólalásából – aritmológiai szempontból – leglényegesebbnek a kicsi és a nagy sajátos hullámozását, esésritmusban fölmutatott arany metszésű – harmonikus – sorjáztatását, ölelő ívét tartom; ezt a magyar módon éltetett egyensúlyozó hullámjelenséget. Pontosabban e forma mögöttesét: a lélekben hordott, belülről fakadó Élő Harmóniát, amely kultúránk minden részét áthatja. Az összes művészeti ágban, mint formateremtő erő, jelen van. Miért magyar? Mert személyes, sajátos arcú, otthonos, velünk s vele azonos... Szavakba ez sem önthető, de jól fölismerhető, azonnal ráismerünk, mert vele és általa érezzük otthonosnak e világot. Ezt a rejtélyes hullámjelenséget – zenei vagy még elvontabb, aritmológiai kifejezéssel – talán úgy is körülírhatnánk, hogy nem más, mint a 2 és a 3 haladványának rendkívül sokféle, ám mindig (az élet kérte nyitottsággal) egyensúlyba rendezett változata. Azt is kiemelve, hogy ezeknek a számoknak a mögöttes tartalma csak sejteti azt a ritmusban, dallamokban, ívekben, rajzolatban, színekben, tagolásban, osztottságban, tónusban..., azaz az összes érzékeken átszűrhető tartományban megjelenő gazdagságot, amivel ez a kultúra – kultúránk él. Ennek ellenére – kultúránk egészében véve – felépítésében, megjelenésében mégiscsak egyszerűnek mondható. Egyszerűségét befelé mélyíti, ezért tömör, „kifelé” ugyanakkor kifinomult árnyalatokban él, tömörsége gazdagon „díszített”. Tömbszerű, de mégsem merev, hanem szerves televény, élő lüktetéssel, sajátos hajlékonysággal. Nem árt megismételni: minél világosabb, annál használhatóbb, minél tömörebb, annál hatásosabb, és minél egyszerűbb, annál időtállóbb. Mivel köldökszinórával a teremtett világ mögöttihez-előtthöz kötődik – mint minden nagy kultúra –, a folyamatos árnyalás, egyensúlyozás, harmonizálás közben is Egy-értelmű marad. Mindekelőtt zenénkben, népmeséinkben, költészetünkben, ornamentikánkban, ősepítészeti emlékeinkben érhető tetten. Ezekben él legmagasabbrendűbben, ugyanakkor a legsajátosabban is. Nemcsak témáiban, motívumaiban, hanem (rá)látásmódjában, arányaiban, léptékében, teljes formájában és tartalmában

is. A magyarai teremtés e megnyilatkozásokban a látható világ mögöttivel, pontosabban fölöttivel, szellemi állítással átítatott. És az minden olyan újabb alkotást is átjár a mai napig, amely e Hagyománytól fogantatott. Szokás a fentebb leírtakat *kódnak*, kozmikus aritmológiának is nevezni – én inkább az isteni lehelet magyarai párlatának tartom. De valóban kozmikus, természeti jelenség (Bartók a népzénét természeti jelenségnek is nevezte), ha a Teremtésről nem választjuk le a Szellemet; olyan a változó és a változhatatlan egyensúlyán, áthatásán sajátosan élő kozmikus jelenség, amelynek magyarai Harmóniája (őskepe) mélyén a paradicsomi létre emlékező aranykori tudás sejlik fel. Ha így van – márpedig a legjelesebb magyar alkotók érzik-tudják, s életművükkel kinyilatkoztatva bizonyították –, akkor minden bizonyítással csak egy igen régi és nagy kultúra dolgozhatta ki. Elfelejtett idők öröksége, ami jelenleg erőnkön felül is megtart. Teremtői tartományához, isteni arculatához ma nagyon nehéz méltónak lenni.

Félrevezető sztyeppeinek nevezni ezt az alföldi kultúrát, mert nem nomád kultúra. Viszont e jelző ugyanakkor utal a távoli Kelet kitorölhetetlen kapcsolódására is. Magasrendűen megformált és kimunkált állításai egy sok ezer éves kultúra maradványát őrzik. Ne féljünk kimondani: egy ősi, nagy kultúráét. Ezért tud időnként oly nagyot lobbanni még a Feketekor vége felé is költészetünkben vagy egy Bartókban, Csontváryban, Szabadosban..., hogy az egész világ is bekapaszkodhat. „Ahhoz, hogy egy kultúra megvethesse lábát az időben, paradox módon az állandóságban kell megkapaszkodnia” – vallotta Szabados György, aki az alföldi kultúra nagy apológétája volt. „Nem is ez a szikes az igazán nagy élményem, ez a száraz tenger, hanem ez a hatalmas égbolt” – mondta a Járáson a 90-es évek elején. Véle együtt hisszük, hogy az alföldi génius az akár utolsó esélye lehet földrészünknek e korszakos pillanatában, és az elkövetkező megújulás elképzelhetetlen az alföldi géniuszból kibomló szellemiség nélkül. Az alföldinek nevezett kultúrához persze az összes itt élő nép szellemisége és kultúrája szükséges. Ahogy e táj géniusának megismeréséhez a többi táj géniusának szellemi hatása is megkerülhetetlen. Annyi azonban szerénytelenség nélkül kimondható, hogy e tájon összefogni és egybefoglalni az alföldi kultúrát eddig egyedül a magyarai szellemiség égisze alatt sikerült. És ez nem akármilyen felelősség.

A nagy kultúrák az örökbe gyökerezve kötődtek mindennapjaikhoz, a „szent hétköznapihoz” (Hamvas), onnan vették a mindennapokat formázó mértéket, a léptéket. A Mindenség örök, élő rendjét szolgálták, a Teremtés szellemét folytatták e világi tevékenységeikkel. Mi jó ideje már az ember megalkotta önös rendszerekben vergődünk, rögeszméink rabigájában, semmibe véve

a fölénk emelkedő isteni boltozatot, amely alatt valaha minden és mindenki elfért, mindeneknek fölülhető helye volt. A Mindenségről leváló, különálló emberi akarat legutóbbi évezredei az emberi önkényesség rendszereit hozták létre, amelyben viszont természetszerűleg nem fér el semmi életszerű, semmi szellemi. Rend és uralom helyett életidegen módszerrel tartunk fejeletet és hatalmat, így törvényszerűen fullad minden egyes korszak örvénylően fokozódó káoszba. Több évezrede vívja harcát az élet minden területén e két alapállás és a mögötte lévő szellemiség, illetve gondolkodásmód.

A mai tettek többsége látszatcselekvés, nem közvetlen lét. Áttétes bizonyodalmával civilizációnk önnönmagát köti gúzsba. A tett és nemcselekvés egyensúlya ismeretlen fogalom a Nyugatnak, de természetes a Keletnek, amely csak a nemcselekvésből, a szemlélődésből érlelt/indított tettet tartja helyesnek. Számára a kettő együtt van. A magyar embernek is. Nagy bölcselőink, valódi tudóink (igaz tudósaink) és művészeink mind a szemlélődés mesterei. A látszatcselekvésbe torkollott újkorra gondolva, ezért írhatta Hamvas Béla, hogy még a teljes magyar passzivitásban is lát pozitívumot: „végigaludta ez a nép az utóbbi két évezredet” [...], „ami ma mindenképp több, mint tevételesen részt venni...” (ebben a borzalomban). A gond az, hogy ma már egyre kevésbé tudunk ily módon „aludni”. A szemlélődés helyét átvette az aléltság, valami külsődlegességbe, az egyre gépiesebb dolgokba való belefedeledkezés. Ezért valóban ördögi dolog a technika, hiszen mechanikus alatószerei a létezésből fosztanak meg. A belső életünket feladtuk a könnyebbhez, a könnyedébbhez, azaz a külsődlegeshez való idomulásunkban. A gépies világ halálos életmód népünk, kultúránk számára. A lelket, szellemiséget őrző passzivitás, a szemlélődés feladása végzetes. Lelkében megbillent népünk nem képes önmagát a gyorsuló káoszból kivonni, nincs mersze és ereje a teljes külső hamisságát a maga egészében elvetni. Rabként él benne, s ami szomorúbb, a vak kényelem rabjaként, ezért már alig képes valamit megőrizni az örök mozdíthatatlant birtokló lelkeségéből. Pedig az elkövetkező idők valódi, teremtő cselekvésének ez lenne az alapja. Túlélésünk záloga lesz tehát magunkban meglelni és fölismerni ezt az esetünkben „alföldi” mozdíthatatlanságot. Nem ismertünk még egy ilyen kort, mint amilyen a miénk, amelyben a lélek ennyire érzéketlenné vált volna. Tömegjelenség a lelki élet elől menekülő embertömeg, a tompaságból természetszerűleg a bestialitásba süllyedő emberanyag. Mindeddig elképzelhetetlennek tűnt, hogy tömegek szakadhassanak el a táj szellemétől, le a tájról, és hogy begubózva, egy elkülönülő, steril művilágba meneküljenek. Ha volt is ilyen egykoron, azt amikor kellett, eltörölte az idő. Olyannyira, hogy még emléke sem maradt. Hacsak nem vesszük Szodomát és Gomorát komolyan.

Mindenkinek gyorsabban ver a szíve, ha szülőföldjéről van szó. Ősi titok ez is, amivel egyre kevésbé vetünk számot. Pedig nekünk szánt, ránk mért, ki-meríthetetlen erőforrás. Még mindig nem mondjuk fennhangon: a szülőföld végleges elhagyása, a sors elől szökdösés újabb kori divatja természetszerűleg csak szétmorzsolódott, csonkolt életeket szülhet még akkor is, ha a messze-ségben tejben-vajban fürdik valaki. Tudatosítani kell, hogy nincs más útja a boszorkák által tejben-vajban fürdetett vándorlegénynek, mint kiszakadni e halálos kényelemből, és visszatérni élete origójához, gondjai – léte – valódi csomópontjához. Hogy ereje teljében küzdhessen meg a sors kikerülhetetlen hétfejű sárkányával.

Lehangoló a tájkép, ha ma a sajátos arcú magyar kultúrát keressük: mind-össze itt-ott fölcsillanó magányos szigetek, részek és morzsák. Többszörre teljes tudatlanság a sajátosságok felől, és a beömlesztett arctalanság majmolása. Nemcsak a sajátos arculatról, hanem immár a saját arculat szükségessége felől sem tudunk. Az Isten- és Világ-tudat után – törvényszerűen – megszűnőben az Ön(nönvaló)tudat(a) is.

Eleddig a magyar nyelv (mögötti szellemiség) erejét példázta például a magyar költészet különös újkori története is. Az utóbbi évszázadok alatt sokféle verselésmóddhoz igazodott, fölszippantva azok tartalmát, ritmusát, zeneiségét, de költészetünk mégsem vesztette el arcát, hanem a változásban, bővülve is megtartotta saját jellegét, létértelmét. Persze, akkor még volt idő az emésztésre, és volt szellemi erő a külső hatást megemészteni, saját magunkhoz igazítani. A gyorsuló időhöz igazodó lélek s a vele csökkenő szellemi erő, valamint az általa föladott mögöttes morál ma elnagyolt, kisszerű és gépies válaszokat szül.

A lélek próbatételei ezek a végtelenül elkésztető állapotok. A Böhmén keresztül kinyilatkoztatottak szerint a Genézisben fanyarságból, fájdalomból, kínból teremtődött az első fény-szikra. A kérdés nem a mindenképpen bekövetkező megújulás eljövetele, hanem az, hogy „hányan s milyen állapotban »érünk át« a túlsó partra”. A teljes leépülés mélypontjához közeledve, de a megújulás fölemelő erejét még nem érezve, most mi a teendő?

A válasz sem új, a teendő mindegyre ugyanaz: a Teremtés dicsérete és folytatása, azaz a földi világ fölemelése. Bármely körülmények közt. Úgy emlékszem, Pázmány Péter mondta: „A magyar dolga: Istent lásd és mondd.” A módszer is a régi: az áldozatos élet Isten, világ és ember iránt. Ami jelen-séggént új: hogy mindehhez immár szükségszerűen az egész civilizációval, a civilizáció teljes életrendjével szembe kell menni. Minden elemével, minden pillanatban. (Időszerű kifejezéssel: a normalitás fenntartása.) Ehhez tudatosan és határozottan ki kell lépni a csak tagadás és a kétségbeesés sötétjéből. A sötét pusztulást átlátva, belőle semmit sem letagadva, tudatosan az örök fénybe kell állni. Ha naponta nem tapasztaljuk az eredendő, el nem rontott

világot és annak áldó hatását, lelkünk, testünk elsorvad, szellemünk elalél. Közhelynek tűnő mondatok, amelyeket kimondani mindig könnyű, de megvalósítani, e végtelenen anyagelvű világ mindinkább elerőtlenítő zűrzavarában, rendkívül nehéz.

Végezetül: mit kér az alföld tőlünk?

Azonosulást, akár a többi Hely Szelleme. Minden hely szelleme egyetemes létkérdést formáz, hiszen kultiváltságot, magasrendű közösséget csak véleáltala lehet kialakítani, de az alföldin – azaz rajtunk – jellegénél fogva most egy (megújuló) korszellem fölmutatása múlik.

Mit mond nékem a puszta? Ha pontosan tudnám, nem rajzolnám és kerülgetném újra és újra, majd ötven éve. A visszanéző, emlékező, földidéző rajztollon kívül nem bóklásznék minduntalan fényképezőgéppel, kamerával is fölötte. Fűszál, ember, szikes folt, látóhatár, felhők, nap..., mindezek volta nékem – itt – a világ legizgalmasabb dolga. Valószínű születés előtti a vonzalom eredete. A mozdulatlanok tűnő látványt az idő múlásával mindinkább lényeginek érzem, és ahogy öregszem, egyre erőteljesebb alászállásra sarkall. Úgy érzem, ha nem ölelhetem önmagamban is e síkságszelet világos képét, akkor elvesztem. Mert itt az orrom, az orrunk előtt a megoldás, csak le kéne hajolni...

Bizton érzem, hogy e táj szelleme, genius locija jóval többet kínál, mint a megzavarodott lélek öntisztítását, gyógyítását. A mozdíthatatlanság géniusza egy régi-új kultúra alapzatát őrzi a mélyben és a magasban. Itt van nekünk ez az Isten adta táj, amelynek egyértelműsége szinte kiköveteli a megújódást. Olyan szerves – nem merev, dogmamentes – életrendet kínál, amelyet eddig az ősi, kiművelt kultúrák biztosítottak. Az Örök békességét, nyugalmát, rendjét. Az örökkévalón mért pillanat felelős magatartásával. Ha fölnövünk hozzá.

Gyönyörű részeket láttam már az alföldi szellemből a művészetben megvillanni. Valami megfogant, és csírázik. De teljes életműveket még nem tapasztaltam. Csak torzókat. Mert önnönmagukat nem sikerült letisztítani, kibontani és művelni (kultiválni) a teljesség jegyében.

Minőségelvű és sokszálú, azaz mérhetetlen szeretetet igénylő feladat e hely szellemének éltetése. Innen a nehézsége, ugyanakkor ez a megtartó ereje is.

ABSTRACT • All great cultures, which we regard as expressions of the universal spirit, spring from the spirit of the place. Genius loci is a mysterious manifestation of the creative force in its detail and as a whole, and it is an organic unity, a characteristic feature on the face of the world all over the world. Its emphases are different everywhere since the world of phenomena lives by differences; no two blades of grass are alike. Cultures, nations, peoples, families, individuals, animals, plants, etc., are somehow subordinate to the genius loci. Naturally, only those who live on it and with it can unfold the complete answers, namely through their fate, since the spirit of the landscape offers much more than the self-purification and healing of the confused soul. It provides an organic – not rigid, dogma-free – way of life ensured by ancient, polished cultures: eternal peace, tranquillity and order. The recent fashion of permanently leaving one's homeland and running away from one's fate can naturally only give birth to crumbled and truncated lives, even if one lives in the lap of luxury afar. It must be made clear that there is no alternative than to break away from this mortal comfort and return to the origin of one's life: to praise and continue Creation, i.e., elevate the earthly world. The means to this is also timeless: a life devoted to God, the world and people. What is new as a phenomenon, however, is that for all of this, it is now necessary to go against our civilisation in its entirety, and its whole way of life. With every element, every moment. To do this, one must consciously and resolutely step out of the darkness of denial and despair and rediscover the life-giving environment of the spirit of the place to remain and thrive in one's homeland.

KEY WORDS • culture, genius loci, plains, Járás, art, civilization, homeland

SAŽETAK • Sve velike kulture, koje smatramo izrazima univerzalnog duha, izviru iz duha mesta. Genius loci je tajanstvena manifestacija stvaralačke sile u njenim detaljima i u celini, i organsko je jedinstvo, karakteristično obeležje na licu sveta, celog sveta. Njene karakteristike su svuda različite, pošto svet pojava živi od razlika, ne postoje dve iste travke na svetlu. Kulture, nacije, narodi, porodice, pojedinci, životinje, biljke itd. nekako su podređeni genius loci. Prirodno je da samo oni koji žive na njemu i sa njim mogu da razotkriju najpotpunije odgovore, i to kroz svoju sudbinu, budući da duh pejzaža nudi mnogo više od samopročišćenja i isceljenja zburnjene duše. Nudi organski – a ne krut, bez dogme – način života koji su obezbedile drevne, zrele kulture: večni mir, spokoj i red. Nedavni trend trajnog napuštanja zavičaja i bežanja od sudbine može, prirodno, samo da rodi izmrvljene i okrnjene živote, pa makar neko živeo kao bubreg u loju u daljini. Moramo prihvatiti da nema drugog načina nego da se otrgnemo od ove smrtne udobnosti i vratimo izvoru života: da veličamo i

nastavljamo Stvaranje, odnosno uzdižemo zemaljski svet. Metoda ovoga je takođe drevna: požrtvovani život prema Bogu, svetu i ljudima. Ono što je novo kao pojava, međutim, jeste da je za sve to sada potrebno suprotstaviti se čitavoj civilizaciji, celokupnom stilu života civilizacije. Svakom njegovom elementu, svakog trenutka. Da bi se to postiglo, mora se svesno i odlučno iskoračiti iz mraka poricanja i očajanja i ponovo otkriti životvorno okruženje duha mesta, kako bi se opstalo i napredovalo u otadžbini.

KLJUČNE REČI • **kultura, genius loci, ravnica, Jaraš, umetnost, civilizacija, otadžbina**

ILLUSZTRÁCIÓK • 11–17. oldal: Járáson (Bicskei Zoltán rajza)
17. oldal, alsó kép: Cigonya a Járáson (Bicskei Zoltán rajza)
19–23. oldal: Járáson (Dobó Tihamér festménye, festményrészlete, rajza)

Beérkezés időpontja: 2024. szeptember 18.

Elfogadás időpontja: 2024. szeptember 30.